

5. Вебер М. Соціальні причини занепаду античної культури // Вебер М. Соціологія. Загальноісторичні аналізи. Політика. / Макс Вебер. / Пер з нім. О. Погорілий. - К.: Основи, 1998.-С. 7-32.
6. Вебер М. Протестантская этика и дух капитализма Вебер М. // Избранные произведения / Макс Вебер; [пер. с нем./Сост., общ. ред. и послесл. Ю. Н. Давыдова; Предисл. П. П. Гайденко. — М.: Прогресс, 1990. — С.61-272.
7. Хоркхаймер М., Адорно Т. Диалектика Просвещения: философские фрагменты / Макс Хоркхаймер, Теодор Адорно; [пер. с нем. М. Кузнецова]. – М.: Медиум; СПб.: Ювента, 1997. – 311с.
8. Адорно Т. Избранное: Социология музыки / Теодор Адорно. – М.; СПб.: Университетская книга, 1998. - 445с.
9. Маркузе Г. Одномерный человек / Герберт Маркузе. - М.: ООО «Издательство АСТ».2003. – 331с
10. Манхейм К. Идеология и утопия / Карл Манхейм; [пер.: М. Левина]. - М.: Юристъ, 1994. - 704 с..
11. Арндт Х. Истоки тоталитаризма / Ханна Арндт; [пер. с англ. Борисовой И. В. и др.; послесл. Давыдова Ю. Н.; под ред. Ковалевой М. С., Носова Д.М.]— М.: ЦентрКом, 1996.
12. Арндт Х. Массы и тоталитаризм / Ханна Арндт // Вопросы социологии. - 1992. - Т. 1. - С. 24-31.
13. Московичи С. Век толп. Исторический трактат по психологии масс / Серж Московичи; [Пер. с фр. Т. П. Емельяновой].- М.: «Центр психологии и психотерапии», 1998. - 480 с.

Отримано 12.09.2015 р.

УДК. 316.0

Кондов К. В. °

Київський національний університет культури та мистецтв, викладач кафедри соціології

КОНЦЕПЦІЯ СОЦІАЛЬНОГО КОНТРОЛЮ В СОЦІОЛОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ МЕРЕЖЕВОГО СУСПІЛЬСТВА МАНУЕЛЯ КАСТЕЛЬСА

У статті дана оцінка пізнавального потенціалу концепції соціального контролю в соціологічній теорії мережевого суспільства Мануеля Кастельса шляхом аргументації теоретико-методологічних можливостей даної концепції в поясненні механізмів реалізації соціального контролю, обумовлених характером новітніх соціальних змін.

Ключові слова: соціальний контроль, влада, мережеве суспільство, соціальні цінності, соціальні стандарти, соціальні норми, медіа-політика.

В статті дана характеристика пізнавального потенціала концепції соціального контролю в соціологічній теорії мережевого суспільства Мануеля Кастельса шляхом аргументації теоретико-методологічних можливостей даної концепції при поясненні механізмів реалізації соціального контролю, обумовлених характером новітніх соціальних змін.

Ключевые слова: *соціальний контроль, влада, мережеве суспільство, соціальні цінності, соціальні стандарти, соціальні норми, медіа-політика.*

The article presents the scientific evaluation of the cognitive potential of social control conception under the context of M.Castells's sociological theory of network society. The theoretical and methodological possibilities of this conception and the social mechanisms of realization of social control are also explained by the author.

Keywords: *social control, power, network society, social values, social standards, social norms, media- policy.*

Актуальність проблеми. Світові тенденції новітніх соціальних змін дають підставу багатьом відомим соціологам стверджувати, що глобальний процес інформатизації суспільного життя зараз цілком реально є одним із найважливіших інструментів соціального контролю. Зокрема, А.Турен у праці «Постіндустріальне суспільство» доводить, що розвиток інформаційних технологій прискорює соціальне розшарування між «новим пануючим класом», який контролює процеси поширення інформації та іншими соціальними групами. «Новий пануючий клас визначається наявністю знання і високим рівнем освіти» [1, р.150]. У відомому фундаментальному дослідженні «Зміщення влади» О.Тоффлер аргументує, що новітні соціальні складнощі світового розвитку слід пов'язувати з плінними реаліями нової інформаційної ери, які загалом призводять до утвердження нового типу соціального контролю у якості «інформаційного опікунства» (information guardianship) [6, р.190-191].

Визначальною онтологічною ознакою інформаційного суспільства, на думку М.Кастельса, є «явище інформаціонізму», яке обумовлює розвиток процесів соціальної інтеграції та соціального контролю шляхом прискореної інституціоналізації інформаційних мереж. Саме тому інформаційне суспільство реально існує як «створене мережами виробництва, влади та досвіду, які утворюють культуру віртуальності в глобальних потоках часу та простору» [2, с. 39]. Приймаючи до уваги дану концептуальну позицію, **мета** даного дослідження полягає у здійсненні наукової оцінки пізнавального потенціалу концепції соціального контролю в соціологічній теорії мережевого суспільства Мануеля Кастельса шляхом аргументації теоретико-методологічних можливостей даної концепції в поясненні механізмів реалізації соціального контролю, обумовлених характером новітніх соціальних змін.

Насамперед, варто звернути на аргументи М.Кастельса, що морфологія мережевого суспільства зумовлює нові можливості розгортання процесів соціального контролю, реалізація яких залежить від суб'єктивних та об'єктивних факторів соціальної взаємодії. До об'єктивних факторів належать залучення соціального актора до мережі та його позиція у системі мережевих зв'язків, його зв'язки з оточуючими соціальними акторами, доступ до «вузлів» мережевої структури: «Належність до тієї чи іншої мережі або відсутність такої поряд з динамікою одних мереж по відношенню до інших виступає в якості найважливіших джерел влади та

змін у суспільстві» [3, с. 494]. Суб'єктивною стороною даних процесів виступають особистісні можливості соціальних акторів в осмисленні розвитку сучасних продуктивних сил – об'єктивно заданих умов технологічного розвитку, який визначає специфіку економічної, соціальної та політичної взаємодії; інформації як основного товару та продукту економічних, соціальних та політичних відносин; технологічної інфраструктури сучасного суспільства; а також людського досвіду, які її використовують: «Якщо інновація – основне джерело виробництва, знання та інформація по суті головні матеріали нового виробничого процесу, а освіта є ключовою якістю праці, то нові виробники в інформаціональному капіталізмі суть ті творці знання та обробники інформації, чий внесок найбільш цінний для фірми, регіону, національної економіки» [2, с. 492–511]. Розгортання даних процесів обумовлюється доступом до традиційних та розвинених технологій управління інформаційними потоками – Інтернету, комунікативних технологій та ЗМІ, які дозволяють, використовуючи інформаційні ресурси, залучати до своїх ідей соціальних та мережевих акторів (через поширення комунікативних кодів), поєднуватися з іншими мережами: «Культурні битви суть боротьби за владу в інформаційну епоху. Вони ведуться головним чином в засобах масової інформації та з їх допомогою, але ЗМІ не є утримувачами влади. Влада – як можливість нав'язувати поведінку – міститься у мережах інформаційного обміну та маніпуляції символами, які співвідносять соціальних акторів, інститути та культурні рухи за допомогою піктограм, представників, інтелектуальних підсилювачів. Культура як джерело влади та влада як джерело капіталу лежать в основі нової соціальної ієрархії інформаційної епохи» [2, с. 492 – 511].

Соціальний контроль у мережевому суспільстві являє комплексне явище та сконцентроване навколо складних за структурою та організацією взаємодій мереж, запрограмованих для кожної галузі людської діяльності у відповідності з інтересами та цінностями акторів, якими можуть виступати легітимізовані мережеві інститути влади, окремі актори та опозиційні владі структури: «Поряд з державними апаратами, глобальними мережами та егоцентричними індивідами існують співтовариства, сформовані навколо самотності супротиву» [4, с. 299]. Таким чином, використання поняття «соціальний контроль» дає змогу виокремити та розглянути приховані владні відносини, які продовжують діяти у нових формах стосовно нових типів акторів. У світі, пронизаному мережами, здатність здійснювати соціальний контроль над іншими залежить від двох базових механізмів: (а) здатності створювати мережу (або мережі) і програмувати / перепрограмувати мережу (мережі) в термінах завдань, поставлених перед мережею; і (б) здатністю поєднувати і забезпечувати кооперацію між різними мережами через «об'єднання цілей» та поєднання ресурсів, одночасно обороняючись від конкуренції з боку інших мереж (з певними цілями у тому ж спектрі) через стратегічні альянси. «Морфологія мереж – зазначає М.Кастельс - виступає далекоглядною перебудовою владних відносин. Під'єднані до мереж «рубильники» виступають в якості зброї здійснення влади, доступної обраним. Оскільки мережі мають множинний характер, робочі коди та рубильники дозволяють перемикатись з однієї мережі на іншу та стають головними важелями, які забезпечують формування суспільства поряд з управлінням та маніпулюванням таким суспільством» [3, с. 496].

У відповідності з реалізацією даних завдань виокремлюємо власників першої силової позиції – *програмістів*; та тих, хто має у своєму розпорядженні владу у сфері другої позиції – *перемикачів*: «Програмісти та перемикачі є тими акторами та мережами акторів, які через своє положення у соціальній структурі утримують первинну форму влади у мережевому суспільстві» [5, р.777]. Важливо, що програмісти та перемикачі обов'язково є соціальними акторами, але при цьому вони можуть не бути чітко описуваною групою або особою. У багатьох випадках «власники здатності утворення мережі» власне самі мережі, або субмережі у великих мережах, які організують суспільство навколо спільних *цінностей, ідей та проектів*: «Сила утворення мережі належить невеликій групі конгломератів, їх породжень (або локальних копій) та партнерів. Але вони, у свою чергу, утворені мережами множинних медіа-компаній, діючих у різних умовах, множинних культурах та інституційному оточенні. Діяльність мультимедіа конгломератів постійно підлягає впливу фінансових інвесторів різного походження, серед яких і фінансові інститути, і суверенні фонди, і фонди прямих інвестицій, хедж-фонди та багато інших» [5, р. 781]. Інакше кажучи, мережеві актори є групами людей організованих навколо спільних *проектів, програм та інтересів*. Здійснення соціального контролю через використання сили мережевого суспільства вимагає комплексної узгодженості спільних дій, що виходять за рамки звичайних форм співпраці – і як наслідок, утворюють нову форму суб'єкта – *мережевий суб'єкт*.

На думку Кастельса, виникають реальні можливості програмувати мету мережі, так само як і перепрограмувати її, за допомогою поширення комунікаційних кодів мережами масових комунікацій та самокомунікацій: «Нова влада полягає у інформаційних кодах, у представницьких іміджах, на основі яких суспільство організує свої інститути, а люди вибудовують своє життя та приймають рішення відносно своїх вчинків. Центрами такої влади стають розуми людей» [3, с. 304]. Спільною рисою програмування мереж є те, що культурна матерія (цінності, ідеї, проекти, культурні коди, що утворюють програму мережі) у технологічно розвиненому суспільстві впроваджена у процеси комунікації, а в сучасному суспільстві – в електронний гіпертекст, що є основою глобальних мультимедійних мереж – переважно, Інтернету. Такі ідеї можуть бути узяті та поширені з багатьох джерел, обробляючись суспільством у відповідності до їх представлення у сфері комунікацій та досягаючи аудиторії залежно від її залучення у процес комунікації. Таким чином, соціальний контроль над мережами комунікацій, а також здатність інтерпретації культурних кодів та цінностей є основними активами програмістів: «В інформаціональному суспільстві вона [влада] стає вписаною на фундаментальному рівні у культурні коди, шляхом яких люди та інститути представляють своє життя та приймають рішення, включаючи політичні рішення. У даному сенсі влада, коли вона реальна, стає нематеріальною. Вона реальна тому, що де й коли б вона не консолідувалась, вона тимчасово наділяє індивідів та організації здатністю здійснювати свої рішення незалежно від консенсусу. Але вона нематеріальна унаслідок того, що така можливість виникає із здатності організовувати життєвий досвід шляхом категорій, які співвідносяться з певною поведінкою та, відповідно, можуть бути представлені як схвалене визначене лідерство» [2, с. 492 – 511].

Другим важливим проявом соціального контролю є контроль над поєднанням стратегічних мереж. Ті, хто володіє такою позицією, називаються перемикачами: «Вони [перемикачі] забезпечують зв'язок між політичними мережами та медіа-

мережами для створення і поширення політико-ідеологічних дискурсів; між релігійними та політичними мережами в інтересах просування релігійного порядку денного у суспільствах, де церква відокремлена від держави; між академічними і діловими мережами, з наміром забезпечити знання і легітимність в обмін на ресурси, що надаються університетам, так само як і робочі місця для їх випускників» [5, р.777]. Для затвердження таких відносин, *програми домінуючих мереж* повинні встановлювати сумісні цілі для усіх представлених мереж. Вони повинні давати можливість, через процеси «підключення/перемикання», ініційовані окремими мережами-акторами, здійснювати комунікацію між мережами, включаючи виникнення синергетичного ефекту та обмеження протиріч. Найважливішим завданням для мережевих акторів (програмістів та перемикачів) є створення програм, на основі цінностей, ідей, ідеалів груп, на які вони спираються. Безумовно, присутня ієрархія їх прав у програмуванні мережі, однак тільки повний набір програмістів вирішує, якими будуть дії мережі у цілому. Таким чином, влада програмістів полягає у можливості встановлення мети та завдань функціонування мережі, серед яких одним з головних є залучення аудиторії, незалежно від того, приносить аудиторія прибуток, вплив або щось інше.

Основні ідеї, досвід, проекти та цінності, на основі яких легітимізується управлінська діяльність мережевих акторів, та які сприяють залученню до структури мереж людей, що їх поділяють, здійснюються на основі розробки програм, з прописаними метою та завданнями, векторами розвитку політичних, економічних та соціальних відносин та тих змін, які вони потребують. Важливою умовою ефективної організації співпраці акторів залучених до системи мережевих зв'язків є розроблення статутів, з прописаними у них кодексами поведінки, які приймаються усіма сторонами та з необхідністю поділяються усіма членами соціальних мереж. До таких регламентацій належать програми та статuti політичних партій, які обумовлюють та визначають членство, структуру, нормативні та правові обов'язки, визначають основні завдання та ціннісні пріоритети у сферах влади та суспільства, народного господарства, соціальних аспектів життя, інформаційного простору, безпеки тощо. Подібними програмами є правила дорожнього руху, з регламентацією поведінки усіх автомобілістів; закони та законопроекти, що регламентують обов'язки та права правоохоронних органів, суб'єктів економічної та політичної діяльності; устави та статuti наднаціональних організації таких як ООН, СОТ, Велика Сімка, що зобов'язують дотримуватись їх положень усіх членів даних організації; або ж резолюції та мирні угоди, які диктують правила взаємодії учасникам конфліктних ситуацій.

У більш вузькому контексті соціальний контроль у мережевих відносинах є відносною здатністю поставити волю мережевих акторів над волею інших членів мережі або транслювати та інтерпретувати волю домінуючих мереж на основі легітимності їх знань та досвіду, можливостей інтерпретації поставлених завдань та методів їх досягнення, а також структурної можливості домінування, яка природним чином вбудована в інститути суспільства. Сила прийняття рішень мережевими акторами у системі управління залежить від їх колективного досвіду організації ефективною діяльності та проявляється у встановленні *порядку денного* для нижчих позицій мережевої системи або підпорядкованих мереж у межах постановки завдань та стандартів необхідних для досягнення загальної мети функціонування мережі. Така «повістка дня» формується на основі колективного досвіду мережевих акторів,

що виконують управлінську функцію у промислових корпораціях та політичних структурах, через постановку завдань для спеціалістів, які володіють необхідними знаннями для їх реалізації та лояльністю щодо цих завдань. На основі постановки мети у сучасних формах організації виробництва формуються нові тимчасово організовані мережеві структури.

Особливий статус належить силі прийняття рішень у політичних мережах, здатних підпорядковувати та координувати діяльність інших мереж. З досягненням необхідного рівня легітимності програмісти та перемикачі, стаючи політичними акторами, отримують змогу диктувати «повістку дня» у відповідності до своєї програми із використанням політичних механізмів та процедур її реалізації. Диктуючи порядок денний щодо реформування соціальних відносин, програмісти використовують наявний у розпорядженні інтелектуальний потенціал політичної мережі – акторів, що дотримуються встановлених правил та цінностей, завданням яких є інтелектуальне осмислення соціальних та економічних відносин, прогнози результатів їх змін та підвищення ефективності, результатом чого стають створення нових законопроектів або внесення змін до сформованих законів, регулюючих соціальні відносини, конституційні зміни, розробка меморандумів, резолюцій тощо, у відповідності до структурних правил та процедур, встановлених попередньо діючими програмістами та суб'єктами влади.

Дані проекти стосуються регламентації усіх сфер життя та прописуються у конституції, у державному законодавстві, зокрема у кодексах законів про працю (де визначені основні права та обов'язки робітників, регулювання трудових відносин, умови та зміст колективного договору, відповідальність за його виконання, положення, зобов'язання та умови укладання трудового договору); кримінальному законодавстві (з визначенням злочинів та правопорушень та відповідальності за них) та цивільному кодексі (з прописаними правами та обов'язками держави і громадян). Окрім даних документів існують проекти, що регламентують окремі аспекти взаємодії соціальних мереж: закони щодо забезпечення прозорості власності засобів масової інформації, спрямовані на контроль структурної власності медійних мереж та достовірності наданої інформації, а також осіб отримувачів вигоди від даної інформації, надає можливість контролювати та обмежувати зв'язок між політичними та інформаційними ресурсами; або закон про поліцію, що визначає права та організаційні обов'язки правоохоронних органів, регламентує взаємовідносини між ними та громадянами в аспектах правового регулювання тощо.

Досліджуючи та розкриваючи динаміку мережевого суспільства, М.Кастельс справедливо вважає, що мультинаціональні підприємства, політичні структури поступово трансформуються у міжнародні мережі підприємств, коаліцій та їх суб одиниць як базових організаційних форм інформаційно-глобальної економіки та політики. Поряд з мережами поставників, споживачів, виробників, коопераційних технологій існують «коаліції по стандартам, які ініціюються тими, хто встановлює потенційні глобальні стандарти з вираженою метою охопити як можна більше фірм в рамки стандартів на їх власні товари або стандарти інтерфейсу» [2, с. 191]. Важливо, що мірою того як мережеве підприємство або політична структура стають інтернаціональними – «його поведінка диктується керованою взаємодією між глобальною стратегією мережі та національно/регіонально укоріненими інтересами його компонентів» [2, с. 194].

Залучення акторів до мережі здійснюється через включення або виключення до мережевих вузлів за допомогою акторів з відповідними повноваженнями: «Люди, які відповідають за зв'язок кожної з комунікаційних мереж – «охоронці входу», відповідно, вони здійснюють мережеву владу у формі обмеження доступу до медіа носіїв або повідомлень, які вони намагаються поширити по мережі. Вони є «охоронцями входу для вузлів» та «охоронцями входу для повідомлень»» [5, с. 780]. Вони забезпечують колективну здатність мереж до самозбереження та підтримання влади над іншими мережами, мережевими фрагментами або не під'єднаними соціальними підрозділами. Така функція «пропускнуго режиму» здійснюється колективним рішенням соціальних акторів або за їх дорученням відповідними органами, забороняючи доступ тим, хто не збільшує сукупну цінність мережі та тих, хто ставить під загрозу інтереси, домінуючі у програмах.

Дана функція реалізується через оцінку користі ідей, проектів та сценаріїв ефективного управління продуктивними силами, якими володіють актори у процесі навчання та попереднього досвіду. У більш широкому за той, що демонструє М.Кастельс – соціальному контексті – актору доводиться у конкурентній формі проходити формальні процедури оцінки якості знань, ідей, умінь, навичок, цінностей, яких він дотримується. Даним процедурам передують процеси соціалізації та навчання, етапи яких підтверджуються символічними засобами формалізованого впливу, які вдало розкриваються у термінології П.Бурдьо та отримали назву офіційної номінації: «Офіційна номінація тобто акт, за яким присуджується певне право або знання, як соціально визнана кваліфікація є одним з найбільш типових проявів монополії легітимного символічного насилля, яке належить державі або її офіційним представникам. Тип диплому, наприклад, є універсально визнаним і гарантованим видом символічного капіталу, діючим на будь-якому ринку. У якості офіційного визначення певної офіційної ідентичності, диплом наче звільняє свого хазяїна від символічної боротьби усіх проти усіх, визначаючи для нього загальноприйнятну перспективу» [7, с. 81]. На глобальному рівні, в аспектах економічної взаємодії між розвиненими економічними державами та країнами, що прагнуть до коаліцій з ними, через охорону доступу забезпечується встановлення правил економічної, соціальної та політичної взаємодії, що виражається у визначенні офіційних статусів даних взаємодій (зони вільної торгівлі, плани та сценарії об'єднань та асоціацій тощо), наданні ліцензій організаціям та підприємствам тощо.

Процеси, спрямовані на досягнення влади у суспільстві можуть розглядатися з двох позицій. З одного боку, дані процеси спрямовані на посилення наявного домінування, або ж на захоплення структурно важливих позицій для подальшого домінування. З іншого боку, існують компенсаційні процеси, які протидіють існуючому домінуванню за дорученням інтересів, цінностей та проектів, які або виключені, або недостатньо представлені у програмах і складі управляючих мереж. Процес даного протистояння означає, що опір владі здійснюється через *пропозицію/встановлення* нових інструкцій та кодів для основної мережевої програми: «Опозиційна протидія владі здійснюється у мережевому суспільстві через *боротьбу за зміну програм мереж і через спроби порушити перемикання, які відображають домінуючі інтереси, замінити їх на альтернативні перемикання між мережами. У мережевому суспільстві, влада і опозиція фундаментально спрямовані на вплив на нервові мережі свідомості через використання мереж масових комунікацій та мереж масових самокомунікацій»* [5, р. 773].

Очевидно, що виграш боротьби за владу та підтримку з боку громадян особливим чином залежить від встановлення контролю над медіа перемикачем, який дає змогу здійснювати *медійну політику* – фундаментальний механізм, яким управляється доступ до влади та політичної діяльності. На думку М.Кастельса, важливим завданням медійної політики є створення механізмів маніпулювання масовою свідомістю через способи подачі інформації та її впливу на формування необхідного образу у позитивному або негативному контекстах. Для цього використовуються *механізми управління інформаційними потоками* у інформаційному середовищі, спрямованих на символічну боротьбу за ідеї та переконання широких мас, які підтримують певну позицію у протистоянні суб'єктів боротьби за владу. Дані способи можуть використовуватись акторами як у межах однієї соціально-політичної мережевої системи, так і в різних вимірах мережевих взаємодій, коли агенти соціального впливу належать до інших мереж. Основними каналами такої діяльності, у широкому соціальному контексті, є пропаганда через традиційні засоби масової інформації – телебачення, газети, журнали; підривна робота в Інтернеті через поширення фейків, використання «ботів» та «коментаторів» політичних та соціальних подій; поширення чуток та інформації через безпосередній контакт з людьми, безпосереднє оцінювання їх цінностей та впливу на їх переконання.

До числа таких прийомів належить методи «фільтрації інформаційного потоку» – обмеження доступу аудиторії до інформації, порушення роботи інформаційних ресурсів конкурента. Серед даних методів численні прийоми, такі як інформаційна «заслінка», яка передбачає повний контроль джерел інформації; «односторонній негативний вентиль» передбачає допущення у інформаційне поле лише інформації з негативною інтерпретацією про подію, явище або особу; «односторонній позитивний вентиль» – поширення інформації з позитивною інтерпретацією; «відкритий вентиль» передбачає вкидання інформації в об'ємі, який перевищує середній рівень; «часовий селектор» передбачає а) шоківу подачу інформації – «надзвичайні повідомлення», «сенсації», б) епізодичний режим – «випадковий» витік інформації, дезінформацію; в) періодичний режим – стійке повторення новин, дезінформації, символів цінностей певних систем; «багато мережевий селективний вентиль» – комбінована подача інформації; прийом «парасолька» побудований на механізмах, коли повідомлення не досягає адресату; «воронка» – нейтралізація повідомлення сумарною дією інших повідомлень; «колесо» – підміна у масовій свідомості одного повідомлення іншим, більш пріоритетним; «заміна» – піддання сумнівам джерел повідомлення; технологія «спін доктор» – представлення подій у вигідному контексті.

Важливими також є методи «вибіркового добору інформації» – спеціальний відбір тих фактів, які є вигідними для інформаційно-психологічного впливу. Так метод «відволікання» використовується для відволікання уваги аудиторії іншими фактами, поданими у максимально сенсаційних формах, від важливої, але не вигідної інформації; «створення фактів» полягає у вміннях, за допомогою добірки новин, передати дійсні правдоподібні, дійсні неправдоподібні та вигадані правдоподібні факти; «використання проблеми на випередження» полягає у використанні проблеми, яка є скрутною для іншої сторони, з одночасною підготовкою пропагандистських заходів, для того, щоб спровокувати іншу сторону на не вигідні дії; «об'єктивний» підхід полягає у підборі фактів та умілому їх коментуванні; «інформаційний шум» – принцип заглушення інформації іншими матеріалами;

використання чуток – обмін інформацією у міжособистісному спілкуванні, з актуальних явищ та подій з метою спрямування людей домислити незрозумілу ситуацію; витоки «секретної» інформації через ЗМІ стосовно людей, які займають владні позиції або претендують на неї; використання дезінформації – а) приписування явищам, подіям або людям різних якостей, б) викривлення подій дійсності, в) перебільшення, г) підтасовка фактів, д) відверта вигадка; встановлення «повістки дня» тощо [8, р. 16–20].

Методи «супротиву» як вважає Кастельс, слід використовувати для створення перешкод для між мережевих зв'язків, які дозволяють мета-програмам цінностей, з вихідним кодом для усіх програм мереж, що управляють організаціями та інститутами суспільства та виражають структурне домінування, управляти ними: «Форми супротиву містять, наприклад, блокування мережевих зв'язків між корпораціями та політичною системою, що виражається у регулюванні правил фінансування виборчих компаній або обговорення несумісності між посадою віце-президента країни та бенефіціара компанії, яка заробляє на військових контрактах, або опозиція інтелектуальному підлабузництву владі, що трапляється, коли академіки використовують свої наукові або моральні позиції для пропаганди» [5, р. 778]. Такий спосіб впливу виражається у різноманітних формах інституціональної боротьби – у судових позовах, ініціаціях розслідувань та перевірок як форм тиску на представників владних або опозиційних сил, представлених в органах управління. Сюди ж можна віднести ініціації законопроектів, які тиснуть на економічні групи; розробку законів, забороняючих прояви ідеологій, офіційну діяльність політичних сил; клопотання та запити про відхилення прийнятих законопроектів, які суперечать цінностям соціальних верств; створення контролюючих органів або звернення до правоохоронних органів з метою перевірки діяльності соціальних акторів як суб'єктів владних, економічних відносин; можливість використання структурно визначених механізмів регулювання та впливу на нижчі соціальні позиції..

Альтернативні функціональні перепрограмування соціальних мереж відбуваються через зіткнення влади мережевого суспільства з рухами опору, які намагаються опиратися фундаментальним принципам їх «програмного коду»: «У випадку, коли рух за глобальну справедливість вимагає змінити торгові угоди, керовані статутом Всесвітньої Торгової Організації, щоб у них враховувалися вимоги охорони навколишнього середовища, соціальні права місцевих жителів, цей рух прагне впливати на всю програму світової економічної мережі, а не лише на вузькі акти певної мережевої організації» [5, р.778]. Соціальні рухи та масові демонстрації є потужним інструментом маніпулювання та боротьби між владними та опозиційними силами, організація яких може спрямовуватись проти сумнівних законопроектів та рішень влади, нетрадиційних цінностей, у боротьбі за (або проти) права соціальних меншин, професійних груп, у боротьбі за зміну глобального вектору державного розвитку: «Структурні зміни (пов'язані з інформаційною економікою) та соціальні рухи (фемінізм, жіночі рухи, сексуальна революція) кидають виклик патріархальній владі по всьому світу, хоча й у різних формах та різній гостроті у залежності від культурних/інституційних контекстів» [2, с. 492 – 511].

Більш радикальне втручання у сферу зв'язків між мережами охоплює блокування та знищення матеріальної інфраструктури та продуктивних сил мережевого суспільства: «Виклик тероризму полягає у тому, що він у змозі руйнувати (або загрожувати руйнуванням) тих самих матеріальних перемикачів між

фізичними мережами, у яких існує людина – напади або їх загроза змушують людей жити у стані тривоги, якою живляться мережі влади та державної безпеки, заглиблюючись у сферу особистого життя громадян» [5, р.778]. У протистояннях конкуруючих соціально-політичних систем, влади та протидіючих їх сил, використання обмежувальних заходів трансформується на блокування роботи мережевих медіа та інфраструктурних вузлів, з метою порушення циклів відтворення і поширення пропаганди конкурентів. До таких технологій боротьби належать кібернетичні та вірусні атаки на комп'ютерні мережі, матеріальні, психологічні атаки (теракти) повітряного транспорту, інформаційних систем або життєво важливої мережевої інфраструктури (вода, енергопостачання), шантаж, залякування або фізичне знищення соціальних акторів як носіїв цінностей програм конкуруючих мереж; блокування роботи теле та радіоканалів, газетних та Інтернет ресурсів з їх подальшою заміною (якщо це можливо) на джерела поширення альтернативних цінностей; можливе силове втручання на території з подальшою легалізацією збройних формувань та управлінських структур.

Висновки. 1. Морфологія мережевого суспільства, згідно доказам М.Кастельса, визначає новітній характер соціальної організації, яка розкривається через динамічні об'єднання індивідів та груп навколо суспільно значущих цінностей, влади та соціально значущих ресурсів з використанням новітніх інформаційних технологій, засобів зв'язку та передачі інформації як інструментів соціального контролю. Використання інформаційних повідомлень з інформаційними кодами, які містять знання про соціальні процеси та цінності, на основі яких відбувається взаємодія людей є найважливішим стимулом відтворення динамічних соціальних структур та інститутів (мережевих підприємств та урядів, глобальної культури та інформаційних систем). 2. Можливість реалізації соціального контролю у сучасних суспільствах залежить від легітимності управляючих акторів, яка надається їм переважно більшістю індивідів, на яких здійснюється вплив даних акторів. Тому, на найвищому рівні, реалізація соціального контролю залежить від можливостей мережевих акторів здійснювати програмування соціальних мереж, тобто на основі доступу до матеріальних та культурних цінностей. 3. Характерною ознакою специфіки взаємодії мережевих структур є можливість конфліктного характеру їх взаємовідносин на основі підтримки протилежних цінностей. Можливість створення мережевих систем на основі домінування альтернативних цінностей безпосередньо обумовлена інтересами діючих інститутів влади, яка зацікавлена у використанні технологічних та інформаційних механізмів у боротьбі за підтримку своїх цінностей та ідеалів.

Список використаних джерел

1. Touraine A. The Post-Industrial society. Tomorrow's social history: Classes, conflicts and culture in the programmed society / Alain Touraine., 1971. – 244 p.
2. Кастельс М. Информационная эпоха: Экономика, общество и культура / Мануэль Кастельс. – Москва: ГУ ВШЭ, 2000. – 608 с.
3. Кастельс М. Становление общества сетевых структур / Мануэль Кастельс // Новая постиндустриальная волна на Западе / Мануэль Кастельс. – Москва: Academia, 1999. – С. 494 – 506.

4. Кастельс М. Могущество самобытности / Мануель Кастельс // Новая постиндустриальная волна на Западе / Мануель Кастельс. – Москва: Academia, 1999. – С. 292 – 308.
5. Castells M. A Network Theory of Power / Manuel Castells. // International Journal of Communication. – 2011. – №5. – P. 773 – 787.
6. Toffler A. Power shift. / Alvin Toffler. - N.Y.,L.: Polity press, 1991.- 675p.
7. Бурдьє П. Социология социального пространства / Пьер Бурдьє. – СПб.: Алетейя, 2007. – 288 с.
8. Castells M. Communication, Power and Counter-power in the Network Society / Manuel Castells. // International Journal of Communication. – 2007. – №1. – P. 238 – 266.

Отримано 11.09.2015 р.

УДК 316.01

Мороз Є.О. °

Київський національний університет імені Тараса Шевченка, факультет соціології,
кандидат соціологічних наук, асистент кафедри теорії та історії соціології

ТЕОРІЇ СОЦІАЛЬНОГО КАПІТАЛУ В СУЧАСНІЙ СОЦІОЛОГІЇ: МЕТОДИЧНІ ТА ПІЗНАВАЛЬНІ АСПЕКТИ

У статті обґрунтовано чинники актуалізації ресурсного підходу до аналізу мікропроцесів становлення особистості та макропроцесів формування соціальної структури в період суспільних трансформацій. Даний підхід у соціології має вияв у формуванні теорій соціальних капіталів у різних парадигмальних інтерпретаціях, що, водночас, створює низку теоретико-методологічних суперечностей. Було виявлено специфіку метафоричного характеру пропонованої термінології в межах різних авторських підходів з даної тематики. Продемонстровано потенціал теорій соціального капіталу у якості окремої навчальної дисципліни для підготовки фахівців-соціологів, а також доцільність включення тематичного блоку концепції нематеріальних капіталів та культурної репродукції П.Бурдьє до дисципліни «Сучасні соціологічні теорії».

Ключові слова: методика викладання, капітал, соціальний капітал, культурний капітал, соціологічна теорія, соціалізація, культурна репродукція

В статье обосновываются факторы актуализации ресурсного подхода относительно анализа микропроцессов формирования личности и макропроцессов - социальной структуры в период общественных трансформаций. Данный подход в социологии имеет проявление в формировании теорий социальных капиталов в различных парадигмальных

° Мороз Є.О., 2015